

Zločini u Drugom svjetskom ratu i poratnom periodu još uvijek opterećuje naše odnose u sadašnjosti, a po svemu sudeći stanje se neće bitno promijeniti niti u doglednoj budućnosti. Naš sugrađanin i publicist Dražen Muljević objavio je tri teksta pod naslovom „Hrvatski križni put“ u kojima je prikazao neke probleme vezane uz funkcioniranje zarobljeničkog logora u Požegi neposredno poslije završetka Drugog svjetskog rata te stradanja zarobljenika. Moguće je ove probleme analizirati iz više perspektiva, ali smatram da zločine nad zarobljenicima kao društvo moramo osuditi te racionalnom analizom i argumentima u što većoj mjeri rasvijetliti otvorena pitanja i dileme.

Tekstovi gospodina Dražena Muljevića sadrže niz spornih podataka i interpretacija vezanih za stradanje ratnih zarobljenika na području Požeške kotline neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata. Autor je napisao da se u nepostojanju relevantnih dokumenata oslanjao na prepričavanje svojih sugovornika, ali im nigdje ne navodi imena i prezimena. Kao sugovornika spomenuo je svoju baku. S obzirom da je autorova baka pokojna nije u mogućnosti potvrditi ili demantirati navode svoga unuka. Na koji način bismo mogli provjeriti većinu podataka koje je naveo gospodin Dražen Muljević? Nije ih moguće provjeriti pa nam preostaje da mu vjerujemo ili ne vjerujemo. Na takav način, referirajući se na usmene iskaze neimenovanih sugovornika od kojih su neki preminuli, Muljević je mogao bilo što napisati u svojim tekstovima. Autor tvrdi da ne postoje relevantni dokumenti o zarobljeničkom logoru u Požegi neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata. Naime, relevantni dokumenti i objavljena pisana svjedočanstva zarobljenika pokazuju ponešto složeniju sliku u odnosu na onu koju je prikazao gospodin Dražen Muljević. Osim toga postoji nešto što povjesničari nazivaju kritikom izvora pa ne možemo uzeti u obzir niti sve što stoji zapisano u dokumentima, a pogotovo podatke usmenih iskaza na temelju sjećanja pojedinaca nakon više desetljeća od navedenih događaja. U „Izvješću javnog tužitelja II. Jugoslavenske armije o nepravilnostima u postupku prema ratnim zarobljenicima“ od 11. srpnja 1945. stoji da su „u Slavonskoj Požegi u zarobljeničkom logoru gdje je bilo smješteno 30.000 ratnih zarobljenika ubijena dvojica od strane čuvara logora, radi toga što su primili hranu od naroda.“ Nadalje u navedenom dokumentu stoji da je Komanda mjesta Slavenska Požega uputila naređenje upravi logora „da hranu prima i zajednički dijeli zarobljenicima.“ Uprava logora priopćila je sadržaj ove naredbe civilnom stanovništvu, ali „donosioci hrane nisu se htjeli držati toga naređenja, nego su na svoju ruku prilazili žici i davali hranu kako su kome htjeli. Čuvari ovog logora nekoliko su puta opominjali narod da se drži naređenja. Narod je na to počeo negodovati i šaputati između sebe da će razoružati stražare i osloboditi zarobljenike. Stražari su potom odstranili civile i zabranili svaki prilazak žici, i narodu i zarobljenicima. Zarobljenici se nisu htjeli pokoriti tome nego su ponovno prilazili žici i tražili hranu. Kada nije bilo moguće mirno sprovesti naređenje stražarima nije preostalo drugo nego da upotrijebe oružje, prethodno opomenuvši i zarobljenike i narod. Ponovnim pokušajem

zarobljenika, nakon toliko opomena, stražari su zapucali i na taj način ubili jednog domobrana-ustašu i jednog lakše ranili. Nakon toga događaja došao je potpukovnik Roc iz Štaba X. Divizije i zabranio je upravi logora da više ne smije primati hranu od civila za zarobljenike.“ Na kraju dokumenta, nakon navođenja još ubojstava zarobljenika u drugim krajevima zapadne Slavonije, u zaključnom dijelu Izvješća javnog tužitelja II. armije potporučnika Drage Polaka stoji: „S obzirom na gore utvrđeno stanje nakon provedenih izvida na licu mjesta, mišljenja sam da ti slučajevi predstavljaju netačno izvršenje dobivenih vojničkih zadataka, a ujedno napominjem da nije postojala dovoljna kontrola pretpostavljenih nad pravilnim izvršenjem dobivenih zadataka. Za sve prekršaje krivce treba pozvati na disciplinsku odgovornost.“ (Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Zagreb, 2009., 192.-194.) U dokumentu nije navedeno na temelju čega je utvrđeno da je u požeškom zarobljeničkom logoru smješteno 30.000 zarobljenika? Koliko zarobljenika je uopće moglo stati u prostor ovoga logora? Problem kritičke analize pisanih izvora i sjećanja sudionika događaja ponekad predstavlja problem i znanstvenicima koji izučavaju probleme ratnih i poratnih stradanja.

Dražen Muljević tvrdi da je na području Požeške kotline ubijeno „oko 20 tisuća hrvatskih vojnika i civila, dok je više od 10 tisuća ljudi u isto vrijeme odvedeno iz Požege, i likvidirano na drugim lokacijama od Đakovštine do Potkozarja.“ Na temelju kojih metodoloških postupaka je autor došao do ovih podataka?

Autor zanemaruje vremenski kontekst problema. Naime, poratni zločini osvete jednog dijela pobjednika nad poraženim snagama i njihovim suradnicima bili su prisutni, u manjoj ili većoj mjeri, diljem Europe pa prema tome Jugoslavija u tome nije bila nikakva iznimka. Međutim treba navesti da su pripadnici oružanih snaga NDH, četnici i druge kolaboracionističke snage pružale oružani otpor sedam dana nakon kapitulacije Njemačke i završetka Drugog svjetskog rata u Europi. Još nekoliko mjeseci prije toga pripadnici kolaboracionističkih snaga imali su mogućnost da se priključe partizanima pod uvjetom da nisu počinili zločine. Mnogi domobrani i četnici te vrlo malo ustaša iskoristili su ovu mogućnost. Osim toga autor spornih tekstova zanemaruje uzročno-posljedične odnose. Koji su uzroci doveli do zločina odmazde i osvete? Ustaše nisu istaknuti u navedenim napisima Dražena Muljevića, a oni su stradavali u najvećoj mjeri u odnosu na ostale poražene vojne strukture.

Gospodin Muljević je nadalje naveo: „Logor Glates (logor 'na Glisu' ili logor 'Glis') uspostavljen je početkom 1945. godine kao sabirni logor u koji su dovođeni nepoželjni protivnici nadolazećeg komunističkoga režima, svi koji su optuženi ili prokazani kao tzv. 'neprijatelji naroda', članovi nekadašnjih – prijeratnih političkih stranaka, građanska inteligencija, posjednici i zemljoposjednici, i svi koji bi svojim djelovanjem mogli poljuljati 'vjeru naroda u nove komunističke vlasti'.“ Kako je moguće da je logor u Požegi uspostavljen početkom 1945. godine, a jedinice Narodnooslobodilačke vojske napustile su Požegu u siječnju 1945. godine.

Požega je stavljena pod kontrolu Jugoslavenske armije tek 21. travnja pa prema tome logor nije mogao postojati početkom 1945. godine. Tko je doveden u požeški logor samo zato jer je bio član neke prijeratne političke stranke, pripadnik građanske inteligencije i zemljoposjednik? Ne tvrdim da takvih slučajeva nije bilo, ali sasvim sigurno nisu bili dominantna pojava.

Autor je izostavio navesti da su, prema iskazu Josipa Kerežija (Martina Grahek Ravančić, Bleiburg i križni put, Zagreb, 2009., 298.), lakši bolesnici prebacivani na njegovanje kod časnih sestara umjesto toga navodi upitne podatke o postupanju prema bolesnim zarobljenicima u bolnici. Gospodin Muljević nije naveo da je dio mlađih zarobljenika, rođenih od 1925. do 1929. godine, puštan kućama ili novačen u jedinice Jugoslavenske armije (M. Grahek Ravančić, 298.). Kada je izvršena ekshumacija 4000 stradalih na području Požeške kotline? Tko je obavio taj postupak i na temelju čega je utvrđeno da je riječ o ljudima koje su ubili pripadnici Jugoslavenske armije? Autor tvrdi da je u selu Podgradci ubijeno 4000 domobrana iz požeškog logora tako što su ih stvarno ili navodno seljaci zatukli. Naime, u dokumentu Jugoslavenske armije navedeno je da su 3000 zarobljenika „išli na likvidaciju jer su to sve bili ustaše, koljači, žandari i policajci“ (Prema M. Grahek Ravančić, 299.), ali Martina Grahek Ravančić je pretpostavila da je riječ o skupini domobrana koji su likvidirani za odmazdu u Gornjim Podgradcima (kotar Bosanska Gradiška, op. V. T.). Tijekom budućih istraživanja potrebno je odgovoriti na nekoliko pitanja. Tko su bili ljudi koji su tamo ubijeni, ustaše i/ili domobrani? Kojim jedinicama su pripadali? Kakav je bio njihov ratni put? Zašto su i na koji način ubijeni?

Teško je utvrditi točan broj umrlih od zaraznih bolesti u požeškom zarobljeničkom logoru. Martina Grahek Ravančić, referirajući se na Josu Rukavinu, navela je u svojoj knjizi njegov iskaz prema kojemu je „svakodnevno umiralo na stotine ljudi od trbušnog tifusa“ (M. Grahek Ravančić, 298.). Ovaj problem svakako treba istražiti. Dražen Muljević naveo je kako je u logoru umrlo od gladi više od 1000 logoraša. Kojom metodom je došao do ovoga podatka? Nije objasnio kako je utvrdio na koji način su ubijani zarobljenici požeškog logora na određenim lokacijama u požeškom kraju? Ima u njegovim tekstovima još niz dvojbenih podataka.

Kada je riječ o požeškom zarobljeničkom logoru trebalo bi što preciznije utvrditi koliko je zarobljenika prošlo kroz logor? Tko su bili ti zarobljenici, odnosno kojim su vojnim formacijama NDH pripadali? U čemu se sastojalo djelovanje tih formacija tijekom Drugog svjetskog rata? Koliko je od ovih zarobljenika ubijeno? Je li među njima bilo civila i u kojem omjeru u odnosu na vojnike? Koliko je bilo ustaša, a koliko domobrana? Koji su uzroci doveli do stradanja? Kakvi su bili uvjeti u logoru? Konačni cilj treba biti sastavljanje poimeničnog popisa stradalih s osobnim podacima i okolnostima stradanja uz obavezno navođenje njihovoga vojnog statusa. Svakako bi trebalo utvrditi i tko su odgovorni za ove zločine. Sve te probleme treba smjestiti u jugoslavenski i europski kontekst. Potrebno je krenuti od poznatih dokumenata i objavljenih svjedočanstava te komparativnom analizom utvrditi preklapanja u iskazima. Ovakav projekt zahtjeva uvažavanje načela multiperspektivnosti i primjenu interdisciplinarnog pristupa ovom vrlo kompleksnom

problemu.

Vinko Tadić, prof., doktorand moderne i suvremene hrvatske povijesti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu